

KÖNYVEKRŐL

Breznyánszky László (szerk.): A „Debreceni Iskola” Neveléstudománytörténeti vázlat

Gondolat, Budapest, 2007. 424 o.

Kissé rendhagyó módon, már könyvismertetésünk elején szeretnénk leszögezni, hogy *Breznyánszky László* szerkesztésében nagyszerű és fontos, nem csupán a 20. századi Debrecen, hanem hazánk neveléstörténete szempontjából is alapvető mű született.

A kötet, mely egy, a közelmúltban lefolyt OTKA kutatás első időszakának tanulmányait fűzi egybe, a Debreceni Egyetemhez kötődő, tudományos pályájuk különböző szakaszán tartó kutatók írásait tartalmazza. Változatos témájú, más és más kidolgozottsági szintű tanulmányokat tartalmaz, amelyeket azonban szoros egységgé fűz a kiindulási kérdés: beszélhetünk-e „Debreceni Iskolá”-ról, és ha igen, akkor hogyan is jellemezhetjük a városhoz, annak egyeteméhez, szűkebb és tágabb (református) környezetéhez kapcsolódó pedagógiai – elméleti és gyakorlati – törekvéseket. A Debreceni Egyetem és jogelőd intézményeinek neveléstudományi műhelyeit, azok kapcsolódási szálait és messze sugárzó hatását vizsgáló kötet öt meghatározó professzor (*Tankó Béla, Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor, Jausz Béla és Kelemen László*) munkásságának időszakát mutatja be. Tevékenységük kifejtése mellett kiemelt figyelmet fordítottak a kutatás résztvevői a professzorok vezetésével múlt században működött szellemi műhely szaktudományos és pedagógusképzésre gyakorolt hatására. A tanulmányírók arcképvázlatok, pályáik megrajzolásával, hatásvizsgálatok segítségével próbálták bemutatni a tanítványi kört is.

A kötet I. részében egyrészt a szerkesztő foglalja össze a kutatás jellemzőit és a kötet szerkezetét, nagyszerű táblázatokkal is segítve az olvasó eligazodását. Másrészt *Németh András* összegzi a pedagógia tudománytörténeti kutatásának legújabb külföldi irányzatait, vázolja ezzel a debreceni kutatás szemléleti, módszertani kereteit.

A könyv II. részének fejezeteit – melyek az egykori Református Kollégium tanárait és pedagógusképzését mutatják be – *iff. Fekete Károly* írta, akinek tanulmányaival a könyv későbbi oldalain is találkozhatunk. Széles bibliográfiái bázissal alátámasztott, fontos, a korabeli gondolkodást jól érzékeltető elsődleges forrásokat felvontató és elemző írások, arcképvázlatok születtek a szerző tolla alatt: önmagukban is kerek, egész, összefűzve pedig önmagukon túlmutató, többletjelentést hordozó tanulmány-gyöngyszemek. A kutató *Mitrovics Gyula, Makkai Sándor* és más, mára talán kevésbé ismert személyiség példáján mutatja be – mintegy a következő, a professzori életutakat bővebben kifejtő írások bevezetéseként –, hogy mit is jelent a református szellemiség, miféleképpen annak pedagógiai vonatkozásai. További értelmiség-szociológiai vizsgálódások tárhatnák fel részletesen azt, hogy hány és hány egykori református tanítóképzős diákból lett kiváló pedagógus és tudós. A II. rész fejezetei közül véleményünk szerint kiemelkedik a *Makkai Sándor*t bemutató tanulmány, amely filozófiai, neveléstudományi, pszichológiai alapozással kibontott, szép nyelvezettel megírt pályakép.

A III. rész írásai *Mitrovics Gyula* professzorságának időszakát ölelik fel. A tanulmányok többségét itt *Vincze Tamás* jegyzi, aki írásaival nem csupán az aprólékos forrásgyűjtésre és magas színvonalú elemzésre mutat példát, hanem arra is, hogy forrásfeltárásai eredményeként „ikon-szerű” személyekről, korábban (akár) máshogyan értelmezett helyzetekről is állást foglal, keresi a debreceni oktatásügy múltbeli történéseinek, emberi konfliktusainak hátterét. (Például *Mitrovics Gyula* és *Karácsony Sándor* szakmai kapcsolata esetén.) Ez nem csupán érdekesség, de nagyon értékesség is teszi kutatásait, hiszen történetileg nehezen megragadható – a forrásokból sokszor csupán közvetve, és nem direkt módon kiolvasható – emberi viszonyulásokról, eltérő gon-

dolgozásmódról, apró villanásokról van szó. Különösen érdekes életrajzi részlet *Mitrovics* vonatkozásában annak a leírása, hogyan lett egyetemi oktató, de további izgalmas folyamatokról is olvashatunk *Vincze* tanulmányaiban, aki kutatásaival méltó módon tisztel meg – szavaival élve – „agyonhallgatott” és „alulértékelt” egykori professzor értékes életműve előtt. A „mellékesen” vázolt, *Szelényi Ödönt, Zombor Zoltánt, Faragó Tibort, Péter Zoltánt* bemutató írások is további vizsgálódásokra sarkallhatják az olvasót. Jórészt velük találkozhatunk a Debreceni Iskola és a Protestáns Tanügyi Szemle kapcsolati szárait elemző írásban, bizonyítékeként annak, hogy a lap komolyan kötődött a civis városhoz, jóllehet, különböző történelmi pillanatokban más és más erősséggel. *Holik Ildikó* tanulmánya zárja a *Mitrovics*-korszakot bemutató rész elemzéseit. Ő a debreceni gyakorlati képzés vázlatos áttekintését adja 1950-ig, a korabeli törvények, jegyzőkönyvek és értesítők mellett számos másodlagos forrásra támaszkodva. Az ezt követő arcképvázlatok fontos adalékokat nyújtanak a kötet témájához, ám itt jegyezzük meg, hogy a könyvben érdemes lett volna egységes formában megszerkeszteni valamennyi írást, feltüntetve a felhasznált irodalmat és mindegyik mögött a szerzője nevét.

A következő, IV. rész tanulmányai *Karácsony Sándor* professzorságának időszakát tekintik át. *Fenyő Imre* írásai szépen „rímelnék” a fentebb már kiemelt *Mitrovics*-elemzésekre, a „másik fél” nézőpontjának, gondolkodásmódjának megvilágításával feltárva a konfliktusoktól sem mentes kollegiális kapcsolatokat. E részben kiemelt *Karácsony Sándor* debreceni működésének, pedagógiai életművének, lapszerkesztői tevékenységének, recenzióinak és egyháztörténeti tevékenységének bemutatása, ez utóbbiak esetében *Holik Ildikó* illetve *iff. Fekete Károly* a szerzők. (A *Karácsony Sándor*-i életmű teológiai szempontú elemzése, az egykori debreceni tanárt *Bubere*l és *Barth*-tal párhuzamba állító, gondolataikat összevető vizsgálódás a könyv egyik legkiemelkedőbb írásává teszi *iff. Fekete Károly* tanulmányát.)

Bár a IV. rész írásait végigolvasva kiténik, hogy helyenként előfordulnak ismétlések, egészében elmondható, hogy a tanulmányok szervesen egymásra épülnek, mintegy egymásból bomlanak ki. A korszak bemutatásához sok lényeges ismeretet ad az a két írás is, amelyek szerkezetileg ugyan lazábban, tartalmukat tekintve viszont szorosan kapcsolódnak a professzor időszakához. Az egykori tanítvány, *Komlósi Sándor* – néhány egyéb adat beemelése mellett – munkájában *Karácsony Sándornak* a nevelés társas lélektani előfeltevéseit összefoglaló tanait mutatja be. *Kiss Endre* pedig az 1940-es évek elejére érett gondolkodóvá váló *Kiss Árpád* pedagógiai-ajánlatát jellemzőit foglalja össze, igen tartalmas tanulmányban, melynek gazdag jegyzetapparátusa szinte önálló olvasmányként is forgatható.

A könyv következő két fő része a bennük tárgyalt időszak (az 1950-es évektől a 20. század utolsó évtizedéig) miatt sajátos kutatási feladatokat rótt a tanulmányírókra. Egyrészt olyan korszakokról kellett adatokat gyűjteniük és azokat forráskritika alá vonni, amely korszak egésze vagy egy etapja saját, személyes életüknek is része. Ráadásul többen a kutatók közül tanítványi és/vagy munkatársi kapcsolatban álltak az írásokban bemutatott személyekkel, akiknek az életműve éppen emiatt az időbeni „közelség” és a személyes érintettség miatt máshogyan tanulmányozható, mint a történelem korábbi időszakában élt gondolkodóké, akikről ráadásul könyvtári irodalom is rendelkezésünkre áll. Mindezen nehézségek és buktatók ellenére a IV. és V. rész tanulmányait végigolvasva úgy érezzük, kiváló és tudományosan kellően megalapozott munkák készültek. A *Jausz Béla* professzorságáról tanulmányokat író (azokat részben *Vecsey Beatrix* és *Nyilas Bernadett* közreműködésével készítő) *Orosz Gábor* például történelmi alaposággal gyűjtötte az elsődleges források adatait a korszak neveléstudományának szakszerű bemutatásához. *Jausz* egyetemi oktatói munkásságának első időszakát bemutatva a szerzők kiemelik, hogy a neveléstudomány akkori (1950 és 1957 közötti) helyzetének a megértése nem képzelhető el a történelmi típusalkotás törekvése nélkül. *Orosz Gábor* érzékletes képet fest az 1950-es évek hazai felsőoktatás-történetének folyamatairól, a nagy átalakításokról, a politika és a tudomány (kényszerű) összefonódásáról, az egyetemi vezetőválasztások direktíváiról. Érdekes áttekintést kapunk a korszak egyetemi tananyagáról, tankönyveiről. Itt is elmondható, hogy a jegyzetapparátus tételei szinte különálló írásműként is értelmezhetőek a bennük foglalt bőséges magyarázó jegyzetnek köszönhetően. A Tanárképző Intézet akkori megszervezéséről írott tanulmány, ahogyan szerzője az alcímben is jelzi, csupán kutatási vázlat, primér források későbbi vizsgálatával fontos kutatássá bővíthető. *Vaskó László* és *Kornya László* *Kiss Árpádról* készí-

tett gazdagon adatolt arcképvázlatot, amelyet talán érdemes lett volna a kötetben másutt, például *Kiss Endre* írásműve mellett elhelyezni.

A VI. részt, mely *Kelemen László* professzori korszakát öleli fel, különös nagy várakozással lapoztuk fel (lévén a recenzens pécsi oktató). *Balogh László* és *Szirmai Hajnalka* életszerű, emberközeli, olykor lírai, irodalmi hangon megszólaló tanulmányából érződik a szerző(k) érzelmi, személyes érintettsége, *Kelemen László* életműve iránti tiszteletük. Tanulságos olvasmány a mellékletként közölt, a néhai professzor vezetésével írott doktori munkák név- és címjegyzéke, melynek végén a szerzők természetesen jelzik, hogy korántsem ennyinek gondolják a „*Kelemen-műhely*” hatását. Ennek a résznek is egyik kiemelkedő tanulmánya *Orosz Gábor* írása, aki *Kelemen László* 1956-os balatonfüredi tanácskozáson való szerepléséről készített összefoglalást. Ismét tanúi lehetünk a precíz és szakszerű történeti forráskezelésnek, többek között éppen emiatt is gondoljuk úgy, hogy ez a kötet (több tanulmánya modell-értékűsége miatt) fontos szerepet tölthet be egyetemeink diákjainak, doktoranduszainak neveléstörténeti kutatásokra való felkészítésében.

Bajusz Bernadett elemzése *Kelemen* professzor kutatásairól, lehetőségeiről azt erősíti, amit *Balogh László* is megfogalmazott írásában: az egykori debreceni gondolkodó évtizedekkel korábban megfogalmazott számos olyan elképzelést a tanárképzés vonatkozásában, amelyek napjainkban válnak valóra. *Brezsnyánszky László*, *Sári Mihály* és *Pornói Imre* a közelmúltban elhunyt kutatótársaikról, *Bajkó Mátyásról*, *Durkó Mátyásról* és *Petrikás Árpádról* készítettek rövid portrét, megalapozva írásukkal a neveléstudomány e három kiemelkedő gondolkodója életművének további kutatását. Ezek az arcképvázlatok éppúgy, mint a könyv egésze ráébreszti az olvasót saját felelősségére és kötelességére; arra, hogy közvetlen környezete, tanítványai, hazája javára szorgalmasan tevékenykedjen egész életében.

A könyv fentiekben bemutatott részeit végigolvasva, a professzori életutakhoz kötődő debreceni pedagógiai műhely működésének folyamatát, hatásának szétterjedését bemutató – különböző stílusú és mélységű, mégis nagy egészszé szerveződő – tanulmányokat vizsgálva számtalan kérdés, rengeteg gondolat fogalmazódott meg bennünk. Feltehetően így voltak ezzel a kutatás szervezői, vezetői is, hiszen beiktattak a kötetbe egy olyan, VII. zárófejezetet, amelyben kérdéseink zömére válaszolnak, kifejtik véleményüket a „*Debreceni Iskola*” mi-bőléről. Jóllehet, meggyőződésünk, hogy enélkül a záró fejezet nélkül is roppant értékes és sokszínű kutatási anyag született, *Brezsnyánszky László*, *ifj. Fekete Károly* és *Kozma Tamás* összegző tanulmányai teszik teljessé, összefogottá, talán még azt is megkockáztathatjuk, hogy igazán értelmezhetővé a korábban sorakoztatott kiváló kutatási részeredményeket. A kötet szerkesztő *Brezsnyánszky László* a Debreceni Iskola tudós-utánpótlási rendszerének számszerű és tartalmi összefoglalását nyújtja, országos keretek közé ágyazva a helyi sajátosságok bemutatását. *Ifj. Fekete Károly* a Debreceni Egyetem „református” jellegének megragadásához nyújt bőseges adalékokat, szintén kitérve a magyar oktatáspolitikai felekezethez való viszonyulásaira.

Kozma Tamás „Hasonlóságok és különbségek a Debreceni Iskola pedagógiájában” című, a kötet valamennyi írásából mérleget vonó tanulmánya kiválóan szerkesztett alfejezetekre bontva összegzi, hogy volt-e, mit is jelent valójában a hazai neveléstudományi gondolkodás szempontjából a debreceni műhely. Véleménye szerint a „debreceniség” létezik, az eddigi kutatások alapján megragadható, és lényegét tekintve nem más, mint „egyfajta lokális (regionális) identitástudat”, „társaslélektani produktum”, amely az eltérő életpályák ellenére összeköti a térség, a város pedagógiai gondolkodóit, a tanárokat és diákokat. Az életműveket összefűző mozzanatok, sajátosságokat keresve külön elemzi a debreceni tanárok protestáns szerepvállalását, kiemelve, hogy a tiszántúli református népesség értelmiségi-utánpótlás nevelését az egyetem és a Református Tanárképző Intézet ellátta, fontos kapocs volt (főként Trianon után) a magyarországi és erdélyi protestánsok között, ez utóbbiak számára „menekülési állomás”-ként is. Közös vonásként *Kozma Tamás* kiemeli továbbá a népiséget és a küldetésstudatot, a debreceni professzorok mindegyikében munkáló kultúrmissziós törekvéseket, az ifjúságba vetett hitet, a szabad művelődés és felnőttnevelés iránti elkötelezettséget, hogy csak a főbb jellemzőket említsük.

Véleménye szerint az eddigi – nem kevés igen értékes eredményt hozó – kutatásokat folytatni szükséges, mindenképpen hátra van még egy széleskörű összehasonlító identitásvizsgálat, és annak feltárása, hogy hogyan vitték tovább debreceni tanáraik szellemiségét azok az értelmiségiek, akiknek pályája másutt teljesedett ki. A „formális” Debreceni Iskola helyett *Kozma Tamás* szerint meg kell próbálni feltárni a valóságosat. Véleménye

Könyvekről

szerint valójában két igazi, messzire sugárzó, nagy hatású iskolateremtő professzor dolgozott Debrecenben: *Mitrovics Gyula* és *Karácsony Sándor*, akik közül a szerző szerint paradox módon az előbbi személy munkássága ér egészen jelenünkig. Ez, és sok más gondolat újabb és újabb kutatások után kiált, csak remélhetjük, hogy lesznek lelkes folytatói – részben e kötet szerzői közül is – ennek a megkezdett kutatásnak.

Könyvbemutató végén szeretnénk aláhúzni, hogy nagy öröm, nagy megtiszteltetés, ugyanakkor hatalmas felelősség is erről a sokrétű munkáról ismertetést írni. A látszólag egymást követő, adott korszakhatáron belül mozgó, valójában azonban nagyon is egybekapcsolódó és egymásnak felelgető, egymással összefonódó tanulmányok szerzői ugyanis megérdemlik a hazai, sőt a határainkon túli neveléstudományi szakma képviselőinek kiemelt figyelmét, s csupán remélhetjük, hogy írásunk kellően felkelti a mű iránti olvasói, kutatói érdeklődést. A sokszínű életút-elemzések és arcképvázlatok mozaik-együtteséből a könyvet elolvasva összeáll egy határozott kép. Kép, amelynek egyes részei elmosódtak, más részletei talán túlszínezettek, egészében azonban mégis fontos „alkotás” ez: évszázadnyi erőfeszítés és tenni akarás a magyar nevelésügy történetében. Ahogyan több szerző, és összegző tanulmányában *Kozma Tamás* is megfogalmazta, nem tudjuk még teljesen pontosan meghatározni, mit is jelent a valóságos Debreceni Iskola, de volt és van is, a könyvismertetés írója szerint így, idézőjelek nélkül. Szerencsés értelmiséginek mondhatja magát mindenki, aki valaha is kapcsolatba került vele, és méríthetett sugárzó szellemiségéből.

Kéri Katalin